

НОВЕ СЛОВО ПРО ВАСИЛЯ МОВУ (ЛИМАНСЬКОГО)

Перегляд книжки літературних творів (поезії, прози, драматургії), публіцистики й епістолярію Василя Мови (Лиманського), що її дбайливо упорядкував і спорядив вступною статтею та коментарями Віктор Чумаченко¹, почнемо тезою кубанського інтелектуала (між іншим, київського походження) Аркадія Слуцького, яка почасти дає змогу осягнути феномен кубанської літератури. Ідеться про її осмислення під кутом зору теорії „провінційного культурного гнізда“, згідно з якою література російської провінції, сказати б, існувала в паралельному світі до того, що його творила високоchoла столицна². Замкнена, певною мірою самодостатня (такою, якою самодостатній кожен хутірець, сільце, містечко) та зорієнтована на власну етноісторичну полікультурну специфіку, провінція має свою особливу чаруючу ауру. Вона раз по раз стає предметом дослідження столичної професури, яка кожен окремо взятий феномен „розкладає“ на численні його складові: реалії побуту, звичаї, факти, імена, одне слово, перетирає у пальцях „шекспірівське сміття“. Це прикметний погляд іззовні, який, звісно, сприяє пізнанню, але аж ніяк не може компенсувати всепроникного ірраціонального погляду зісередини, інспірованого восьмим чуттям уродженого „хуторянина“, що сублимує і розставляє лише цьому феномену притаманні характеристичні акценти.

„Провінційному культурному гнізду“ особливо властива поліваріантність і синкретизм культур. Структурованість столиці на школи, напрямки, з одного боку, та етнічні угруповання — з другого, на периферії виливається в децю аморфний неподільний процес, радше стан... Що ж воно таке? Незліченна кількість літераторів, котрі щоранку регулярно поспішають на службу і пишуть на дозвіллі, брак (цілковитий або частковий) можливостей публікуватися, обов'язкова полеміка в пресі чи то докола відомих імен, чи то з приводу скандально кримі-

¹ Ідеться про книжку: Мова (Лиманский) В. Из литературного наследия / Составл., предисл., коммент. и науч. ред. текстов В. Чумаченко.— Краснодар, 1999.— 243 с.

² Слуцкий А. И. Размышление над книгой: [Рец на кн.: Мова (Лиманский) В. Из литературного наследия / Составл., предисл., коммент. и науч. ред. текстов В. Чумаченко.— Краснодар, 1999.— 243 с.] // Кубань: Проблемы культуры и информации.— 2000.— № 1.— С. 49—51.

нального сюжету, в орбіту якого натяжками і піднатяжками введені місцеві авторитети, причому єдино достовірним джерелом інформації, як правило, є погосол. Літературні вечорниці, що починаються і закінчуються картьярським столом (згадаймо хоча б, як не переставав чудуватися Михайло Драгоманов львівським — Львів у Австро-Угорській імперії був також периферією — українолюбцям, які в русинському клубі замість обговорювати різні пекучі проблеми марнували час за грою в преферанс). Потяг до етнографічного нарису, любов до епістолярних жанрів, схильність (звичайно, у повітових панночок) до ведення альбомів на кшталт того, що його змалювала фантазія О. Пушкіна в „Евгени Онегине“ („Конечно, вы не раз видали / Уездной барышни альбом“ і т. д.; гл. 4) та П. Куліша (містифікація з публікацією „Наймички“ Т. Шевченка в „Записках о Южной Руси“)... Які ще його ознаки, „провінційного культурного гнізда“?

Дослідникові цього питання не оминати кубанський літературний „топос“, де збіглися українська, російська та адигська культури, які разом творять своєрідну культурну парадигму, варту виокремлення з контекстів чи то українського, чи то російського, що заявляє на власний повноправний історико-літературний контекст. В його основі — партикуляризм Кубані щодо решти Росії, значною мірою зумовлений національним складом населення та особливими культурно-історичними традиціями, політико-адміністративним та економічним самоврядуванням.

Тут доречно провести аналогію Кубані з Галичиною. Аналогію, що має понад вікову традицію. Коли б, скажімо, ми поставили собі за мету дослідити галицько-кубанські культурні взаємини, то мали б грубий том. Зокрема, і участь Василя Мови-Лиманського в літературному процесі Західної України для кубанського письменника була надзвичайно важливою. Адже майже всі прижиттєві публікації його поезій були здійснені в галицьких часописах „Світ“, „Правда“, „Зоря“, „Діло“. А його найвизначніший твір — епічну драму „Старе гніздо й молоді птахи“ вперше надруковано в „Літературно-науковому вістнику“.

Спадає на думку чи не самотній в українській дослідницькій практиці намір львівського літературознавця Юрка Прохаська подати галицьке письменство саме як „топос“, осмислити його на перехресті, у взаємодії української, польської, австрійської та єврейської літератур. Властиво, вивчення української національної літератури під таким кутом зору дає змогу вийти на ширші обрії, включити у сферу дослідження, коли говорити про Галичину, скажімо, Йозефа Рота, Леопольда Захера-Мазоха, Бруно Шульца та інших, яких треба вважати радше галицькими письменниками, а не суто польськими, австрійськими, єврейськими чи то українськими. Питання, звісно, дискусійне, адже у такому разі йдеться про істотне переосмислення (чи то пак, доповнення) самого предмета літератури. Посутнім критерієм вивчення текстів у такому разі є не тільки те, якою мовою вони написані (адже вивчається українська літературою той же Гоголь), але і зв'язок їх з певною народною чи регіональною традицією, з „духом землі“, у цьому випадку української. Чому, наприклад, творчі спадщина художників Василя Хмелюка, Михайла Андрієнка, Соні Левицької та багатьох інших з походження українців, але французів за паспортом, вписана в

контекст французького мистецтва?³ Чому творчість Олександра Архипенка належить до скарбівни американського мистецтва, скульптора Григорія Крука — німецького, живописця Бориса Крюкова — аргентинського, Миколи Ге — російського?.. Перелік можна продовжувати.

Безперечно, в тезі національного синкретизму „провінційного культурного гнізда“ (як і в теоретизуваннях взагалі) пробігає умовність. Погляд дослідника на явище минулого (ба і сучасного) не є тотожним самому явищу, „явищу в собі“, не реконструює його так, як, фігурально кажучи, воно само хотіло б себе показати й артикулювати. Так, той же Василь Мова ставив себе у шерезу „свідомих прихильників ідеї українсько-руської народності“, трударів „на ниві рідного слова“⁴, та й саму Кубань сприймав як українську землю (у передмові до своєї поетичної збірки „Проміски“ назвав її „рідним та далеким і глухим закутком України“). Але такий рух історичних процесів: минуле стає складовою сучасного, програмує його, активізує свідомість. І врешті воно, „сучасне“, розглядає оте минуле як форму свого буття. Відбувається виток на шляху вічного пошуку своєї ідентичності. Тепер російськомовна Кубань включає українського за духом, мовою й за власним самовизначенням письменника до свого літературного й культурного канону як „свого“. І дослідницьким кредо тут є бажання якнайповніше осмислити процеси становлення оригінальної культури регіону, що увібрала й перетопила в єдине ціле своєрідність полікультурних компонентів.

Спалах українознавчих студій на Кубані врешті-решт можна так і пояснити. За умов, коли материкова Україна на різні наукових інституцій, освітніх закладів, проурядових структур виявляє зацікавлення національно-культурними процесами українців у регіоні зі знаком навпаки, ці процеси — беремо в аспекті їх минулого — вивчаються, знаходять розуміння у колах місцевих інтелектуалів (не кажемо місцевої влади, яка за своєю суттю є комуністичною й українофобською). Протягом останніх кількох років, окрім видання творів Василя Мови, в Краснодарі появилися друком три збірники кухаренківських читань, декілька — дикарьовських, три збірники „Кубанських літературно-історичних читань“, 20 чисел журналу „Кубань: Проблеми культури і інформатизації“, енциклопедія Кубані, чимало збірників різних конференцій, оглядів літератури та антологій. В усіх цих та багатьох інших виданнях українська тематика посідає вельми вагоме місце. Зрозуміло, що першорядним чинником у творенні кубанської україніки є людський. Усі ці видання вийшли з ініціативи, або за редакцією, або за активною участю як автора невомного Віктора Чумаченка. Насамперед завдяки йому здійснюються українознавчі студії в регіоні, поглиб-

³ Українські національні характеристики, однак, їх усе-таки об'єднують і відрізняють. Так, „...жовтий колір [у живопису українських „французів“.— О. Ф.] є квінтсенцією шпешних та соняшникових ланів, інтенсивного сонячного світла, і він, як правило, різниться в українського живописця від жовтого кольору художника іншої нації“ (Маркаде Ж.-К. Деякі роздуми про українське мистецтво у Парижі ХХ сторіччя // *Interférences: Les artistes d'origine ukrainienne dans l'Art moderne en France 1900—1960*. Взаємопроникнення: Мистці українського походження в модерному мистецтві Франції 1900—1960: [Каталог виставки].— Париж, 2000.— С. [7]).

⁴ Мова (Лиманський) В. Старе гніздо й молоді птахи / Упоряд., автор передм. і приміт. О. Ф. Ставицький.— К., 1990.— С. 396.

люються, йдуть ушир, захоплюють усе більше імен, фактів, осмислюються, верифікуються під прискіпливим дослідницьким оком, узагальнюються...

Але повернімося до рецензованого видання. Зібрання творів Василя Мови (Лиманського) відкриває стаття В. Чумаченка, яка являє собою реконструкцію біографії письменника. У статті подано низку нових фактів, добutih головним чином з фондів Державного архіву Красноярського краю. Тому, природно, спинимося на ній докладніше.

Дитинство. Тут маємо детальну біографію батька Василя Мови, сотника Чорноморського війська. Василь народився, коли Семенові Івановичу було 56 (!) років. Дослідник змальовує оточення Василя Мови під час його навчання у Краснодарській гімназії. Заслугує на увагу те, що становлення творчої особистості майбутнього письменника пов'язано з просвітницькою діяльністю директора гімназії Миколи Риндовського та учителів Миколи Воронова і Степана Демченка. І навпаки, заперечною особистий вплив, який іноді трактували як вирішальний, Якова Кухаренка.

Період проживання у Харкові. У статті наведено документи, що стосуються навчання Василя Мови в Харківському університеті (листування ректора університету і правління Кубанського козачого війська, протоколи засідань університету). Спершу з 1860 по 1864 р. він навчався на історико-філологічному факультеті коштом Кубанського війська, доки не був відрахований за неуспішність. Згодом — на юридичному на правах „сторонньої особи“, який і закінчив, захистивши 1869 р. кандидатську дисертацію „Народное представительство и политическая свобода в Западной Европе“.

У „харківський“ період сформувалася громадянська й національна позиція Василя Мови. Він належить до кола місцевої громади, яка проявляє велику активність в культурно-національному русі всієї України. Громада підтримує сталі стосунки з петербурзькою „Основою“, листується з іншими громадами, налагоджує взаємини з Галичиною (лист Василя Мови до Федора Заревича і опубліковане 1862 р. у „Вечерницях“ від імени громади його ж „Письмо з Задніпровської України“). Оскільки ж діяльність харківської Громади ще не вивчена належним чином (як, скажімо, полтавської чи київської або петербурзької), остільки й залишається недостатньо висвітленою й діяльність Василя Мови у ній. Через брак необхідних джерел В. Чумаченко цю прогалину заповнює лише частково. Але по суті.

Характер і плин думок майбутнього письменника у шістдесятих виявляє його полеміка щодо творчості Шевченка, вперше повністю подана на розгляд сучасного читача (першодрук 1861 р. у газеті „Харьков“ — додатку до „Харьковских губернских ведомостей“). Публікація В. Чумаченка має певну передісторію, заявлену в намірах інших дослідників. Про шевченківські статті Василя Мови писав ще три десятиліття тому Петро Жур в останній книжці його трилогії про Т. Шевченка „Третя зустріч“. У ній дослідник обмежився лише стислим аналізом їх змісту⁵. Виглядає, що саме йому належить пальма першості у встановленні авторства статей, і про це варто було б зазначити

⁵ Жур П. Третя зустріч: Хроніка останньої мандрівки Т. Шевченка на Україну.— К., 1970.— С. 224—229.

В. Чумаченкові. У покажчику „Т. Г. Шевченко: Бібліографія літератури про життя і творчість“⁶ полеміка зафіксована, але псевдонім залишався не розкритий, зрештою, як і нерозкритий він був у „Словнику українських псевдонімів“ Олексія Дея. На початку дев'яностих полеміку знову актуалізував Микола Саппа у статті, присвяченій Василеві Мові, наголосивши на потребі видання його публіцистичних і критичних праць⁷. І ось нарешті тепер старанням В. Чумаченка ці праці стали доступні широкому колу (і все ще вузькому — маємо на увазі той факт, що видання здійснено не в Україні, а в Краснодарі, до того ж мізерним накладом). Поряд з творами самого Василя Мови упорядник подав і тексти інших авторів, які або спричинили полеміку, або відгукнулися на неї. Можна пошкодувати, що цей вельми продуктивний принцип організації матеріалу в сучасних українських виданнях рідко практикується. А він дає змогу не лише ознайомитися з текстом, але й заглибитися в контекст, конче потрібний для адекватного його прочитання, побачити усю ситуаційну, притаманну добі інтелектуальну мозаїку, а не її фрагменти.

У книжці вміщено різні тексти, — і Василя Мови, і ті, під якими він підписався (колективні листи), — що раніше не друкувалися в зібраннях творів письменника. Властиво, саме за таким критерієм і здійснювався відбір творів до цього тому — їх немає у двох київських (1965 і 1990) та мюнхенському (1968) виданнях. І навіть без тих уже хрестоматійно відомих творів у новому зібранні Василя Мови Чумаченко згромадив ще на сторінок сто невідомих і маловідомих, що свідчить як про ретельність упорядника в пошуку нових текстів, так і про приховані „ресурси“ у спадщині українського класика, які, маємо надію, ще не вичерпані.

Книжка складається з тематичних блоків: „Дискусія про Т. Г. Шевченка“, „Дискусія з М. Зарудним“, „Дискусія з Є. Н.“, „Пісні на вірші В. С. Мови“, „Статті і оповідання“, „Драматургія“, „Листи“.

У новому виданні передруковано інтермедію „Куліш, Байда і козаки“ (своєрідну віршовану рецензію на Кулішєвого „Байду“), що її В. Чумаченко розшикував у Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського і вперше опублікував (разом з Ю. Шевельовим) 1995 р. у Нью-Йорку в однойменній книжці. Також подано уривок раннього варіанта драми „Старе гніздо й молоді птахи“. (Публікацію здійснено з автографа, який зберігся до наших днів у сімейному архіві внука письменника й 1983 р. був переданий до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Нагадаємо: рукопис остаточної редакції, з якого опубліковано драму в „Літературно-науковому вістнику“, не зберігся.)

Важливим набутком, що розширює наші уявлення про творчість Василя Мови, є вміщені у збірнику дві його поезії, написані на замовлення кубанського композитора Яким Біддя і стилізовані під народну пісню.

Серед творів Василя Мови упорядник подав також два російськомовні оповідання „Из нашей роденки (Из воспоминаний семинариста)“ та „После долгой разлуки“. Обидва вони опубліковані 1862 р. в газеті „Харь-

⁶ Т. Г. Шевченко: Бібліографія літератури про життя і творчість. 1939—1959: У 2 т.— К., 1963.— Т. 1 / Скл. І. З. Бойко, Г. М. Гімельфарб, О. Д. Кізлик, Є. Є. Кравченко, К. Є. Скокан, Л. В. Беляєва.— С. 20—21.

⁷ Саппа М. Лицар шевченківського слова // Вітчизна.— 1991.— № 6.— С. 188—192.

ков" і під ними стоїть підпис „Лиманск". Факт активної співпраці молодого автора з названим часописом того часу, а також схожість підпису з пізнішим псевдонімом Василя Мови нашивало В. Чумаченка на гадку, що оповідання також належать перу кубансько-українського письменника. Правда, упорядник застерігає, що „остаточна атрибуція потребує документального підтвердження"⁸, але й у вступній статті, і в корпусі зібрання творів ці тексти подано як Василя Мови, а псевдонім розкрито у квадратних дужках без знака питання. Думаю, усе ж коректніше було віднести обидва твори до розділу „Dubia". Сумнів про причетність письменника до цих оповідань виникає, коли вчитуєшся у них. Обидва твори належать до розважальної літератури і, як виглядає, розраховані на обивателя з його полегшеним сприйняттям сюжетів, збудованих на любовно-авантюрній інтризі. Єдина проблема, яку вони містять,— моральність церковників. Описи духовенства — як православного, так і староівір'я, їхньої моралі, побуту, розбійничі фабули... Чи можна з певністю заявити, що ці, напевно, споріднені з власним життєвим досвідом оповідання написав той самий автор (між іншим, двадцятирічний юнак), що згодом явив високотрагедійну поему соціальної неволи „На степи" (1883) та вірш національної ностальгії „Три деревини" (1874)? А в часі написання оповідань був діяльним учасником харківської громади, клопотався про вшанування пам'яті Шевченка, зачитувався „Основою" з її національною проблематикою тощо? Справді, на то мусять бути лише документальне підтвердження, інакше думка про Мовине авторство оповідань — на рівні тої аргументації, що її пропонує упорядник — скидається радше на гіпотезу. Бо навіть подібність псевдонімів, як знаємо, не завжди може слугувати достатнім доводом того чи того припущення (пор.: „Барвінками" були і Олександра Білозерська-Куліш, і Володимир Барвінський; „Нечуями" — Всеволод Коховський та Іван Левицький і т. д.). У разі ж, коли цей здогад дістане реальне підґрунтя, матимемо сенсацію: перші художні твори Василя Мови російською!

У рубриці „Листи" подано декілька цінних знахідок. Це три колективні звернення до Наказного отамана Кубанського козачого війська Миколи Іванова з підписами декількох студентів з Кубані, у тому числі Василя Мови та Івана Нордеги (зберігаються в Державному архіві Краснодарського краю). У листах, датованих 1862—1863 рр., ідеться про побут студентів, важке матеріальне становище й висловлюється прохання збільшити грошову допомогу для навчання у Харківському університеті. Окрім них, у збірнику вміщено лист до Василя Гнилосирова, надісланий наприкінці квітня 1872 р. (уперше повністю опублікований В. Чумаченком у книжці „Куліш, Байда і козаки"⁹), і лист до редакції „Діла", надісланий наприкінці жовтня 1982 р. (першодрук здійснений у газеті „Руслан": 1906, 2 (15) серп., № 167). Раніше у зібрання творів Василя Мови його не вносили. У новому виданні В. Чумаченко друкує з автографа, що зберігається у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Сте-

⁸ Мова (Лиманский) В. Из литературного наследия.— С. 231.

⁹ Мова (Лиманський) В. Куліш, Байда і козаки: Інтермедія до драми П. Куліша „Байда" з додатком листа Василя Мови до Василя Гнилосирова і драми П. Куліша „Байда, князь Вишневецький" / УВАН у США; Супровідні стат. і ред. Ю. Шевельова і В. Чумаченка.— Нью-Йорк, 1995.— С. 77—80.

фаника. І нарешті один із найістотніших з-поміж усього корпусу поданих матеріалів — лист Василя Мови до Олександра Кониського. Лист, можна сказати, знаковий, першорядний для осягнення творчої біографії Василя Мови. У ньому відображено і настрої письменника, і його робочі плани, даються оцінки літературним постатям, окремим творам, характеризуються галицьке рутенство. На жаль, через різні причини у ході публікації були зроблені істотні текстологічні помилки. З огляду на це, а також на важливість листа й певну актуальність (так!) висловлених у ньому думок вважаємо за потрібне опублікувати його ще раз, керуючись автографом, що зберігається у ф. 11 (Барвінські) відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (подаємо його наприкінці цього матеріалу). Свого часу, коли Михайло Возняк готував публікацію рукописів Василя Мови¹⁰, що зберігалися у Львові, він цим автографом скористатися не зміг, оскільки той зберігався у родини Барвінських, у їхньому приватному архіві. У 1930-х роках до цього архіву мав доступ Кирило Студинський, який щедро черпав із нього матеріали для своїх історико-літературних студій. Імовірно, цей лист Василя Мови також потрапив у поле зору дослідника, і він його мав намір включити до запланованого (проте в друці не реалізованого) другого тому „Галичина й Україна в листуванні“. Як знаємо, у першому томі він опублікував лист Василя Мови — до Ф. Заревича. Подальші архівні розшуки, сподіваємося, привідхилять завісу і над цим питанням.

Наприкінці книжки В. Чумаченко вмістив „Матеріали до бібліографії В. Мови (Лиманського)“. Її можна доповнити ще одною важливою позицією. Не так давно мені довелося висловити більш ніж вірогідне припущення про те, що автором вступної статті¹¹ до публікації в „Основі“ добірки поезій молодих поетів, у тому числі і В. Лиманського, був не хто інший, як П. Куліш¹². Припущення ґрунтувалося передусім на тому факті, що в канву статті вмонтовано як цільний текст контаміновану цитату з Шевченкових „Гайдамаків“ та „І мертвим, і живим...“ Згодом цю ж цитату з новою контамінацією Куліш повторив у публіцистичній брошурі „Ответ „Бояну“-Стебельському на „Письмо до Кулиша“ (Письмо к редактору „Правды“)“, опублікованій 1867 р. у Львові. За авторство Куліша промовляє також і характеристичний україномовний стиль статті, і те, що відділом „критики“ журналу тоді завідував він сам, власне кажучи, монополізувавши право відкривати нові таланти. Отже, чи не з його легкої руки Василь Мова увійшов в українську літературу? Спостереження Ю. Шевельова про належність кубанського поета до так званої кулішевої школи в українській поезії, таким чином, може дістати ще й біографічне підґрунтя. Василь Мова не тільки виявляв теми, мотиви, думки, суголосні Кулішевим, але й певною мірою був зобов'язаний йому своєю літературною „кар'єрою“. Перша публікація, та ще й в авторитетному серед свідомих українців петербурзькому часописі, без сумніву, підбадьорила молодого поета, все-

¹⁰ Возняк М. З письменської спадщини Василя Мови (Лиманського) // За сто літ.— Харків; Київ, 1928.— Кн. 3.— С. 17—45.

¹¹ Од редакції // Основа.— 1861.— № 4.— С. 30—37.

¹² Федорук О. „Ответ „Бояну“-Стебельському на „Письмо до Кулиша“ (Письмо к редактору „Правды“)“: Питання авторства // Література та культура Полісся.— Ніжин, 2001.— Вип. 15: Спадщина Куліша в сучасних дослідженнях.— С. 16—17, приміт. 34.

мила йому впевненість у своїх силах, заохотила до подальшої творчості. Наразі не відомо, чи знав Василь Мова, хто був автором статті „Од редакції“, але прихильність до особи П. Куліша він зберіг протягом усього свого життя. Навіть та ж віршована інтермедія-рецензія на Кулішевого „Байдю, князя Вишневецького“, що містить сильний полемічний заряд, радше будить у читачеві певні симпатії до цього непогамовного культурника і виявляє до нього особисту повагу автора. Повагу бодай у тому, що загалом не згоджуючись з Кулішевим трактуванням історичного минулого у „Байді“, Василь Мова застерігає за ним право мати власний погляд на речі. Поет аж ніяк не закликає Куліша визнати чергову ідеологічну поразку, яку йому приписували численні опоненти після видання драми у 1885 р. З усіх критиків „Байди...“ Василь Мова чи не найтолерантніший.

Насамкінець треба зазначити: читаючи твори кубансько-українського поета,— і ті, що вийшли в Києві, і опубліковані в Краснодарі,— доходили думки: назріла потреба видання Повного зібрання творів Василя Мови. По-перше, ті видання вже давно зникли з книжкових прилавків, і теперішнє покоління читачів їх роздобути може тільки в бібліотеках — у щасливих поодиноких випадках. А по-друге, лише зібравши цілісний образ цього виняткового письменника другої половини ХІХ ст. Нехай тому буде спонукую не так потреба кращого пізнання, як наш обов'язок перед кубанським українцем, і в його особі — перед всією Кубанською Україною, до якого і до якої, на нещастя, материкова Україна виявляла і виявляє назагал байдуже ставлення. Участь кубанського українця Віктора Чумаченка у такому виданні була б не просто бажана,— вона була б необхідна.

Олесь ФЕДОРУК

ДОДАТОК

Лист Василя Мови (Лиманського) до Олександра Кониського¹³

29 липня 1888 р.,
г. Катеринодар

Шановний Добродію Олександр Якович!

Лист ваш, датований 19 червня, я відібрав уж давненько, але невважаючи на прізьбу вашу прискорити свою відповідь, задлявся... Хотілось, бачите, знайти, таку людину, щоб була годящою на кореспондента такого шталту, якого вам треба — щоб давав вірні дати про місцеве життя, факти та цифри. Великі труднощі знайти у нас таку людину. З-між десятку персон, котрі мались на увазі як прихильники українського само-

¹³ У листі дописка рукою О. Кониського: „Від Кохнікевича дістав розпечатаним 4 груд[ня] 1888. Відписав того ж дня“. Кирило Кахнікевич (1850—1926) — галицько-український журналіст і громадський діяч.

розвою, ні одна не здібна до писання, але прочувши, що єсть купка молодечі, котра теж хтобиться українським патріотизмом, почав я, як там кажуть, шукати посреду дня з лихтарем людини. Зазнакомився з кількома новими персонами і тепер маю можливість указати Вам на Івана Осиповича Попочовного¹⁴, як на годящого кореспондента. Це студент Київського університету філологічного факультета, видалений з університету через якесь непорозуміння. Тепер служить в „Кубанском Областном Статистич[еском] Комитете“. Але він має такий розчарований і навіть зневажливий погляд на офіціальну статистику, що виявляє рішучу нехить користуватися нею. Нікого другого, годящого на кореспондента, нема у нас, а сам я на такого кореспондента негодящий уже через саме нікільство трекляте, проминаючи вже решту.

Дуже зрадів я, дізнавшись з вашого листа, що нарожається новий літературний орган український, котрий, без ніякого сумніву, буде під вашим впливом. Це справа така пильна, така нагляча — великої ваги справа! Допоможи вам Боже повести її так, щоб новому літературному нароженцю пощастило і широким розростом, і довгим віком. Але от що, Добродію: чи не буде обібраний вами начілок „Правда“ дуже претенціозним і зле ославленим задля російських керуючих сфер? Бо хоч покійна галицька „Правда“ і не пахтіла гострим духом, а все ж таки її вже раз заборонено в Росії ще за часу її істновання, то коли б не прирівняли до неї і вашу „Правду“. Чи не краще було б, рахуючи на ласку нашої цен-

Лист Василя Мови написаний традиційною „кулішівкою“. Подаємо його за сучасним правописом, зберігаючи лексико-граматичні й фонетичні особливості мови автора. Фіксуємо різне написання слів „Галичина“, „Галличина“, а також відтворюємо авторський наголос у тих словах, які сьогодні мають інакшу вимову або паралельну форму.

Лист не коментуємо. Зацікавленого читача відсилаємо до змістовних пояснень В. Чумаченка у виданні (Див.: Мова (Лиманский) В. Из литературного наследия.— С. 238—242). Тут лише зазначимо, що опісля О. Кониський звернувся був до Василя Мови з проханням дати статтю до задуманого збірника Товариства ім. Шевченка — майбутніх Записок НТШ. Однак відповіді він так і не отримав, причиною чого була передчасна смерть Василя Мови 1 (13) червня 1891 р. Не знаючи про це, 18 червня 1890 р. Кониський писав Ол. Барвінському: „За статті до збірника Товариства Шевченка я прохав і обіцяли Ант[онович], Луц[ицький], Мова й Нечуй; але вже й терміни давно минули, а ті обіцянки, мабуть, так як ігні колишні, пішли за вітром“ (Возняк М. Ол. Кониський і перші томи „Записок“. (З додатком його листів до Митр. Дикарева) // Записки Наукового товариства ім. Шевченка.— Львів, 1929.— Т. СЛ.— С. 339—390).

¹⁴ Тут, очевидно, помилка Василя Мови. Треба: Михайло Осипович Поночовний. М. Поночовний (1859—1931) — козак станиці Раєвської, навчався у Київському університеті; згодом, як і Василь Мова, викладав російську мову в Маріїнському інституті благородних дівичь. Був членом кубанської „Просвіти“, з 1908 по 1917 р. директор кубанських народних училищ, 1930 р. репресований, помер в концтаборі Архангельської області. Як припускає В. Чумаченко, допис „С Катеринодару (На Кубані)“ (Правда.— 1888.— Листоп.— Вип. III.— С. 184) зроблений саме ним. Допис був не безіменний, як зазначив дослідник, а під псевдонімом Козак.

Додамо до коментаря В. Чумаченка: статтю М. Поночовного „Стародавні грецькі колонії боспорські в межах теперішньої Кубанської області та суміжних з нею місць (з картою давньої прибоспорської області)“ О. Кониський планував опублікувати в першому томі Записок Товариства ім. Шевченка. Переклад з російської виконав, за згодою М. Возняка, В. Вовк-Карачевський (Возняк М. Ол. Кониський.— С. 343). Однак стаття спершу появилася в „Кубанском сборнике“ (Екатеринодар, 1891.— Т. II), що спонукало Кониського переглянути свій намір. „[...] бо се був би великий сором: в першому [курсив Кониського.— О. Ф.] випуску давати в перекладі працю українця!“— писав він Ол. Барвінському 26 квітня (8 травня) 1892 р. (Там само.— С. 344). Цю статтю було вміщено таки в другому томі Записок НТШ (Львів, 1893.— Т. II.— С. 1—61) за підписом „Паначовний“, і вона відкривала цей том.

зури, наректи орган зовсім новим і не шибаючим у ніс менням, як от: „Родовище“ (російське родина), або „Оселя“, або „Домівка“ абощо?

Що до моєї власної запитки вашому органу, то сами Ви знаєте, що я собі не більше, як співака, недрукований поет, вольнопрактикуючий віршуватель. Але вірші це таке добро, що й без мене повернуть їх вам цілу купу. Маю я деякі твори і в прозі, і коли б знаття, що вони будуть годящими, то знайшов би я спроможність вивести їх з чорної одежі і обрядити по празниковому. Так, міг би я подавати частками уже готовий, але не зовсім переписаний твір: „Старе гніздо і молоді птахи“. Це драматична хроніка з Чорноморського панського побиту за остатніх часів самостайного урядовання на Чорноморії. На мою то думку, це твір справді вісестий, видатний: це низка побитових картин, намальованих, як-то кажуть, широким пензлем, в котрих, як у дзеркалі, відбивається прошле життя з його комичними і драматичними моментами; образи в значній часті гострі, списані з натури і домальовані способом типичного творчества; як в образах, так і в самому дійстві виявляється реальна правда і через такі качества цей твір повинен би кинути жмот світла на смутний кінець іstownання Чорноморії. Але це, бачте, так воно здається на мій погляд, погляд автора, а кожному авторові його твори здаються вісестими і многозначними, хоча насправді значіння їх буває зовсім маленьке. Одне тільки не підлягає ніякому сумніву — що це твір здоровезний, на котрий більше треба папіру, ніж на всі „Твори Кропивницького“ взяті вкупі. Розбитий на п'ять дій, він містить в собі дванадцять картин.

В pendant до цієї хроніки зміг би я подати коротенький начерк історії Чорноморії, як передмову до оповідання про її кінець, а таким оповіданням числом я писані до мене ж листи небіжчика полковника Шарапа про народний чорноморський рух 1861 року. Це дуже цікаві листи, і я міг би подати їх у перекладі з російського.

Напослідок міг би я подавати час від часу оповідання на основі чорнових начерків, накиданих років 10—12 назад під назвиськом „З пам'яткової книжки слідчого судді на Чорноморії (начерки та замітки)“.

Як бачите, усе, що маю я в своїм портфелі, має зміст місцевий, але думка в мене така, що воно повинно мати інтерес загальний. Але я страхаюся, що мої твори не підійдуть під смак галичанам. Мої поезії їм, оче-видячки, не доводили. Кожен раз на прізьбу о запомозі працею я подавав їм дещо, на мій погляд, гарненьке, а кожен раз воно ішло до коша. Та воно й не диво, бо у їх свій поетичний смак, і смак той скидається на той, що панував в Росії за часів Державина: надхнення навівають на поетів такі річі, як висота гір, широта гряниць, а за форму патріотичного чувства править ода тощо. Притворний пафос і штучна тенденція не тільки не ображає їх чувства, а зовсім його задовольняє. Мої твори зовсім іншого шталту, і нема дива, що їм не подобаються. За кілька років „Зоря“ надруковала тільки одно моє маленьке віршування, і то тільки через те, мабуть, що воно присвячене Олені Пчілці. А взагалі, запримітив я, що в Галичині без протекції, або сляк чи так роздобутого патента, яко літератор чи поет, не заживеш багато шаноби. Іще менше надії, щоб уподобались там мої прозаїчні твори, бо в прозі я затятий, навіть грубний реаліст. Не люблю я ні чепурнуватости, котру часом числять за кунштарність чи художественність, ні штучної тенденційности, котра, на погляд галичан, конечно потрібна для розвою патріотизму. Я пробував подавати до „Зорі“ дещо й прози, але пішло до коша.

Чи так, чи ні, а спробую подати вам для почину перше дійство своєї драматичної хроніки. Коли вподобається хоч трохи, то за інші дійства не буде обави. Подам і яке-небудь оповідання. Щодо поезій, то маю я за благо, списавши їх докупки, надруковати таки в Галличині ж особною книжкою. Бо воно справді аж обідно, що до сього часу я собі поет недрукований. Усякі Чайченки, що віршують свої поезії, як баба блинці пече, уже навіть у славу вбилися, а про мене і досі ніхто й не знає. А за порадувателя при друкуванні моїх віршів і за коректора прохатиму не кого більше, як вас. Зробіть міні таку велику ласку, довідайтесь хоч у друкарні Товариства ім. Шевченка, що коштуватиме друкований лист вкупі з коштами паперу, та й дайте міні звістку, а я вишлю Вам і поезії, і гроші. Праці над виданням буде небагацько, бо у мене і поезій тих — жменька. Від половини шестидесятих років і до нашого часу набралось хіба може десятків зо два, і між ними чималеньких тільки три чи чотири, та й з тих дещо, мабуть, доведеться занехаяти, як негідне друку. Як бачите, поет я собі такий, що „в смисле постійного заняття“ і поетом мене не можна назвати. Чи поймете віри? — соромлюсь писати! Оце інколи прийде охота писати на яку улюблену тему, то перш над усе дбаєш про те, щоб відокремитись кудя — щоб ніхто не заздрів, над яким ти пустим ділом працюєшся. Навіть від жінки ховаюсь, бо хоч вона і українка, і читає українському усе, що й я читаю, але в поезії небагато тямить і дивиться на неї зневажливо. А інколи таки й самого візьме думка: для кого і задля чого ти віршуєш? Багацько віршувателів розвелось і без тебе! Тим то пишу я тільки тоді, коли ідея або який образ цілком уже опанують мою душу, і тим то усі поезії мої коротенькі: крадькома звіршував та й заховав! Та досить буде сказати, що окрім вас, та Старицького, та Олени Пчілки зроду я таки притьмом нікому своїх творів поетичних не показував! Через те ніхто мене не знає ні тут, на родовищі моїм, ні на Україні і в Галличині, а коли й знає, то тільки за чутки. І через те мене, як непатентованого, „Зоря“ ставить поряд з усяким початкуючим писакою і, не маючи здобности розпізнати твори по їх внутрішній достатности, цінує їх по таким зверхнім прикметам, як *тема*, або *тенденція**. Не диво, що вона мої твори посилає до коша, а друкує таку штучно-тенденційну негідь, як Чайченка:

*Вітер вис, плече хвиля,
Човен хоче потопить,
Ти ж керуй туди спокійно,
Де твоя мета горить...* (число 8)

або таку галиматню, як оцей вірш Дубенського:

*Веселе мі сонечко ясне, погідне,
Веселі зелені луги і сади,
Повабне пісоння легеньке і рідне —
Зі мною ся тіште деревця, цвіти!* (число 10)

Але я через лад розвівся про свої поезії, котрих, як бачите, не маю думки і до „Правди“ пхати, хоч і певен, що власне ви не понизили б мене перед якимись Дубенськими.

* Тут і далі виділення автора.

До речі. Читав ваші „Порвані струни“...* Попалися вони міні до рук разом з поезіями Чайченка, з котрото почав читання. І чи сказати правду? Чайченкові твори, про котрі я начувся багацько, зовсім мене розчарували. Правда, що вірш у його швиденький і гладенький, і мовою він орудує гарно, хоч мова та лексично і етнологічно вбогенька. Але велико ображає кунштарне чувство надуманість, штучність у тих творах і підлицьовування під інших поетів, російських і іноземних. Певної щирости і сердечности чувства нема, а що найгірше — нема нічогосінько свого, оригінального, не видно ніякісінької самостайности. При такому внутрішньому вбожеству, і ще й про форму не дбає. Всі його поезії скомпоновані на швидку руку, недодумані щодо зміста і недороблені щодо зверхности. Але без ніякого підхлібства скажу, що відпочинув я на порваних струнах. Не скажу, щоб я дуже високо ставив їх з кунштарного боку, щодо красоти і сили віршу та багатства поетичних образів, але віє від їх простотою і щирістю чувства, благородством бажань і думок правдиво освіченої людини, і пробігши остратні стрічки і згортаючи невеличку книжку, я почув у душі моральне задоволення. Мимовіль вихопилось якомсь само з себе: спасибі!

Треба вам сказати, що я відгукнувся до Вас під час празникування вашого 25-літн[ь]ого юбілею своїм віршом, котрий послав до „Зорі“, але „Зоря“ кинула його до коша. Навожу сей вірш хоч тепер:

*Коханий поете,
Шановний земляче!
Прийми привітання
Відсерде, козаче!
З далекого краю
З тобою вітаюся,
І шапку здіймаю,
І низько вклоняюсь!
І слави, і дяки
Зажив ти між нами
На діло народне
Своїми трудами.
В похмуру годину
За працю ти взявся,
В злегодній часи
Ти жив, працювавсья.
Але невстипущий,
Твердий роботяга,
Із рук не пускав ти
Народного стягу.*

*Із рідного краю
Важкі заборони
Погнали з тим стягом
Тебе за кордони,
І там ти чверть віку
Той стяг наші тримаєш
І, вгору піднявши,
Нам духа скріпляєш.
Пошли ж тобі, Боже,
Здоров'я і сили,
Щоб довго служив ще
Україні милій,
Щоб дбав, як і досі,
Про щастя народу,
І на родовищі
Діждався слободи,
І в рідному краї
Для волі й освіти
Щоб жив і писав ти
Ще многія літа!*

В[асиль] Мова

Зовсім забув був: від 1883 року у нас не виходило ніякої пам'ятної книжки. Послідні видано в 1880 й 1883 році, але вони стали бібліографічною рідкістю. Коли добуду, то вишлю.

[Підпис]

Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка, від. рукописів, ф. 11 (Барвінські), спр. 3660, арк. 4—7 зв. Автограф.

* Три крапки в оригіналі.